

LA PLANIFICACIÓ I LA POLÍTICA LINGÜÍSTIQUES A L'URSS: LA CATEGORIA DE NACIONALITAT

MIQUEL CABAL GUARRO
Universitat de Barcelona
Universitat Pompeu Fabra
miquelcabal@ub.edu
ORCID: 0000-0001-7379-0494

RESUM

La Unió Soviètica va construir una categoria social i cultural (la *nacionalitat*) a partir d'una sèrie de paràmetres que en bona part brollaren de la planificació i la política lingüística (PPL) dels primers anys després de la Revolució. La PPL va passar per fases diverses amb conseqüències també diferents, i va contribuir a la configuració d'un imaginari particular sobre la *nacionalitat*, tant pel que fa a la fonamentació com a la interpretació d'una categoria que, encara avui, es percep generalment com a immanent i perpètuament heretable. L'article exposa els orígens i les diverses fases de la PPL a l'URSS i apunta que la categoria de *nacionalitat* i les implicacions que té en són avui el vestigi més palpable.

PARAULES CLAU: URSS, PPL, política lingüística, nacionalitat, Unió Soviètica, estats postsoviètics.

LANGUAGE POLICY AND PLANIFICATION IN THE USSR: THE CATEGORY OF NATIONALITY

ABSTRACT

The Soviet Union constructed a social and cultural category (nationality) on the basis of a series of parameters which basically sprang up from language policy and planification (LPP) of the first years after the Revolution. LPP went through different stages with correspondingly diverse consequences, and contributed to configure a peculiar imaginary about the idea of *nationality*, both about the founding and the interpretation of a category that's perceived even today as being generally immanent and perpetually inheritable. The article lays out the origins and the different stages of the LPP in the USSR, and infers that the category of *nationality* and its social and historical implications are nowadays its most tangible remains.

KEYWORDS: USSR, LPP, language policy, nationality, Soviet Union, post-Soviet states.

1. INTRODUCCIÓ

L'Estat soviètic va heretar el vast gresol de pobles, llengües, cultures i religions que l'Imperi rus havia aglutinat durant segles d'expansió territorial i el va eixamplar més encara amb la incorporació de nous territoris. Segons el cens oficial de 1926, a la Unió Soviètica s'hi parlaven cent seixanta-nou llengües (Lewis 1971: 147). Per descomptat, hem d'agafar aquesta xifra com a referencial i no entendre-la ni de bon tros com a exacta, pel fet que el concepte de llengua i la

catalogació que se'n feia era profundament variable, tal com ens indica Kirkwood (1990b: 10):

The Soviet Union is a complex multilingual society containing over a hundred different nationalities and languages. The exact number of each is difficult to establish for several reasons, including problems of definition and changing practice in collecting census data between the census of 1926 and those of 1959, 1970 and 1979.

Lewis (1971: 147) ho explica en els mateixos termes:

Since the criteria employed in interpreting the ethnic affiliations of the population have been changed, it is difficult to relate estimates of the number of nationalities and of their sizes which have been produced at different times. In 1926 it was claimed that there were upward of 169 nationalities. In 1949, only 70 were claimed. The 1959 census identifies 109 nationalities.

Sigui quin sigui el nombre de llengües que es parlaven al territori soviètic, la diversitat lingüística i nacional de l'URSS és innegable. És prou evident, també, que aquesta mateixa diversitat va plantejar un repte colossal en matèria de planificació i política lingüístiques (PPL).

Hi ha molts aspectes pels quals la PPL a l'URSS tenen un interès especial. En primer lloc, perquè fins a un cert punt s'hi desenvolupen com a disciplines *avant la lettre*, és a dir, abans que es teoritzés acadèmicament en aquests camps. Recordem que la PPL neixen, si més no nominalment, amb l'article de Haugen «Planning in Modern Norwegian», de 1959, mentre que la PPL a la Unió Soviètica arrenquen just després de la Revolució.

Si bé no és objecte d'aquest treball aprofundir de manera minuciosa en els detalls de la teoria política soviètica en aquestes matèries ni en les actuacions i els processos particulars d'implementació consegüents, sí que veiem necessari d'exposar-ne els trets essencials i les raons que fan que els conferim rellevància i una certa singularitat.

2. ELS CONCEPTES DE PLANIFICACIÓ I POLÍTICA LINGÜÍSTIQUES

En primer lloc, cal que establím de quina manera entenem els conceptes de *planificació i política lingüístiques*. En el cas que ens ocupa, ens sembla pertinent de prendre com a referent la definició que en fan Boix-Fuster i Vila i Moreno (1998: 274-275) perquè ens ajuda a il·lustrar la naturalesa dual del concepte, desdoblada en una àrea teòrica i una altra de pràctica, una dualitat que veurem que és molt present en l'àmbit soviètic:

Nosaltres proposem d'entendre per *política lingüística* la determinació del paper que han de jugar les varietats lingüístiques en la competició social en una comunitat donada.

Entenem per *planificació lingüística* el cicle format per l'organització, la posada en pràctica i l'avaluació d'un conjunt coherent d'actuacions de política lingüística adreçat a acomplir

uns objectius explícits de transformar la realitat sociolingüística, així com la disciplina que estudia aquestes pràctiques.

Abans de centrar-nos estrictament en la planificació lingüística soviètica, ens convé d'exposar també els dos enfocaments generals que s'hi distingeixen de manera tradicional. Tant Fasold (1984: 250-251) com Appel i Muysken (1987: 49-50) hi estableixen dos grans vectors. En reproduïm la versió d'Appel i Muysken (*op. cit.*):

The first is often called the *theory of instrumentalism* (cf. Haugen, 1971). It is not very popular among (socio-)linguists, but it probably has many lay adherents. Tauli (1968) is one of its most forceful advocates. He **sees language as a tool or an instrument**, which implies that it can be evaluated, changed, regulated and improved, and even that new languages can be created.

The *sociolinguistic theory of language planning* is based on two principles: (a) all known languages are symbolic systems of **equal** native value; (b) language planning should not only deal with the technical aspects of language, but also with its **social** aspects. (La negreta és nostra)

2.1 Planificació i política lingüística a l'URSS

Hem de tenir molt en compte que la Unió Soviètica no era un simple estat autoritari, sinó un constructe de caire completament totalitari (Lewis 1983: 309). Això va tenir unes implicacions evidents i decisives en matèria de PPL:

This means not just that the society is completely mobilized and the activities of all its citizens controlled to a great degree, but that so far as possible all social, political, and economic activities are coordinated so as to ensure the success of a 'national plan'. **The languages of the Soviet Union do not escape from the requirements of the 'national plan'**. (Lewis 1983:309, la negreta és nostra)

El potent estat totalitari soviètic, capaç de dissenyar polítiques i planificacions lingüístiques que brollaven de la ideologia marxista-leninista, si més no en l'estadi inicial de l'URSS, va aconseguir dur a terme el procés complet de desenvolupament i implementació d'una planificació lingüística que més endavant va tenir ocasió d'avaluar, corregir i adaptar sempre que li va caldre. Com bé diuen Boix-Fuster i Vila i Moreno (1998: 275): «Tota llengua es troba imbricada en una matriu sociocultural, i és sobre aquesta matriu que caldria intervenir quan s'actua en política lingüística». Doncs bé, l'Estat soviètic podia actuar i va actuar sobre aquesta matriu d'una manera global.

It represented a conscious effort on the part of the Communist leadership to shape both ethnic identity and national consciousness through language. As a totalitarian state, **the USSR represents a country where language policy, however radical, could be implemented at the will of the government**. (Grenoble 2003: VII, la negreta és nostra)

2.2 Fases de la política lingüística a l'URSS

Si recordem els dos grans plantejaments que hem exposat abans en matèria de PPL, l'instrumentalitzador i el sociolingüístic, en el cas de la Unió Soviètica, tal com fa notar Kirkwood (1990: 1-2), l'Estat soviètic va passar de l'un a l'altre al llarg del temps:

Is Soviet LP [Language Planning] an example of the instrumentalist approach or the socio-linguistic? **In the 1920s and 1930s it was arguably socio-linguistic.** Lenin's language policy, as an arm of nationality policy, was to promote the national languages of the former Russian Empire. They were to serve as the medium of education. No language should be given priority over any other (Lenin 1961a-c). In the later period, however, although the authorities maintain that their language policy continues to be Leninist, **actual Soviet practice suggests that the approach became more obviously instrumentalist.** (La negreta és nostra)

Les diverses fases de la política lingüística del Govern soviètic s'articulen generalment al voltant de quatre etapes, que coincideixen en gran mesura amb canvis polítics i socials fàcilment identificables. Així, a grans trets i de manera més o menys consensuada, s'hi estableixen els períodes següents: indigenista, centrípet, de tensions i d'equilibri (Crisp 1989, Koutaissoff 1951, Kreindler 1989, Lewis 1972). Veurem els punts més significatius d'aquestes fases, sobretot per les implicacions i la repercussió que van tenir en matèria lingüística i nacional i els efectes que en perduren avui en dia.

El període indigenista és conegut també amb el nom rus original: *коренизация* (*korenizàtsia*), és a dir, 'arrelament'. És un període caracteritzat per l'alfabetització massiva, la codificació de llengües estàndard i de sistemes ortogràfics nous (sobretot de base llatina), el suport a les llengües de totes les nacionalitats, una política nacional *centrífuga* i la creació de territoris autònoms de base nacional. Cronològicament, s'inicia amb la Revolució i s'acaba a les primeries de la dècada de 1930 (Lewis 1972).

L'indigenisme entronca directament amb les teories que Lenin i els bolxevics defensaven ja molt abans de la Revolució. De fet, la Internacional Socialista de Londres de 1896 ja havia preconitzat una resolució a favor de l'autodeterminació dels pobles que s'interpreta com a fonament per a la doctrina política de Lenin en matèria nacional i lingüística:

Der Kongreß erklärt, daß er für volles Selbstbestimmungsrecht aller Nationen eintritt und mit den Arbeitern eines jeden Landes sympathisirt [*sic!*], das gegenwärtig unter dem Joche des militärischen, nationalen oder anderen Despotismus leidet, er fordert die Arbeiter aller dieser Länder auf, in die Reihen der klassenbewußten Arbeiter der ganzen Welt zu treten, um mit ihnen gemeinsam für die Überwindung des internationalen Kapitalismus und die

Durchsetzung der internationalen Sozialdemokratie zu kämpfen.¹ (Internacional Socialista 1896)

Lenin, sensibilitzat amb les minories nacionals del territori de l'Imperi rus, va llegir el dret a l'autodeterminació com a dret a la secessió (Kreindler 1977). De la mateixa manera, interpretava que les llengües i les institucions pròpies de les nacionalitats de la Unió Soviètica eren absolutament inviolables (Lewis 1972). El fet últim, en realitat, és que s'entenia que l'internacionalisme proletari només era assolible si el socialisme estava ben arrelat i integrat a totes les cultures nacionals (Koutaissoff 1951). Com ja hem vist més amunt, el punt central de la política de les nacionalitats era la llengua. En aquest sentit, Lenin va expressar molt clarament les línies mestres de la política lingüística dels primers anys de l'URSS:

Els marxistes russos creiem que no hi ha d'haver una llengua estatal obligatòria; en canvi, sí que cal dotar la població d'escoles on s'ensenyi en llengües locals alhora que cal incloure en la Constitució una llei fonamental que invalidi tots els privilegis de qualsevol de les nacions i tota violació de les lleis de les minories nacionals. Pensem que no hi ha ningú que hagi d'estudiar la gran i poderosa llengua russa a cop de bastó. (Lenin 1961, XXIV: 387 [1914], la traducció és nostra)

Durant la dècada de 1920, doncs, la política lingüística i cultural de l'omnipotent Estat soviètic va posar en pràctica polítiques que partien d'aquestes línies generals i va tirar endavant un procés de desenvolupament i afirmació nacionals de les minories del territori de la Unió. Aquest procés, que va coincidir en el temps amb la Nova Política Econòmica, tenia l'objectiu de garantir que les minories nacionals poguessin desenvolupar-se plenament i en tots els sentits com a pobles lliures dins de l'URSS.

El foment de l'alfabetització i dels mitjans de comunicació en llengües minoritàries van passar a ser un dels estandards de la política cultural dels primers anys de l'URSS (Leprêtre 2002, Slezkine 1994).

Una persona analfabeta queda fora de la política. El primer que cal és que aprengui de lletra. Sense això, la política no pot existir. (Lenin 1961, XLIV: 174 [1921], la traducció és nostra)

Tal com afirma Crisp (1989: 36): «The mass eradication of illiteracy is recognised even by those most suspicious of the motives of Soviet nationality and cultural policy as one of the major achievements of the early period». La taula

¹ Aquest Congrés declara que defensa el ple dret de cada nació a l'autodeterminació [*Selbstbestimmungsrecht*] i expressa la seva simpatia vers els obrers de tots els països que actualment pateixen sota el jou militar, nacional o d'altres absolutismes. Aquest Congrés crida els obrers de tots aquests països a unir-se als rengles dels obrers amb consciència de classe [*Klassenbewusste*: 'els que comprenen llurs interessos de classe'] de tot el món per tal de lluitar plegats per la derrota del capitalisme internacional i per la conquesta dels objectius de la socialdemocràcia internacional.

següent il·lustra el creixement de la població alfabetitzada entre 1926 i 1959 en algunes de les nacionalitats soviètiques:

	Karakalpaks	Kazakhs	Kirguís	Tadjiks	Turcmans	Uigurs	Uzbeks
1926	1,3	7,0	4,5	2,2	2,0	4,5	3,8
1959	51,0	52,1	52,4	52,3	51,9	54,5	51,0

Dades en %. Font: elaborat per Lewis (1972) a partir dels censos de 1926 i 1959.

Les bases teòriques de la política indigenista s'estableixen en els punts següents de les actes del PCUS (Partit Comunista de la Unió Soviètica) de 1921 (Crisp 1989, Lewis 1972, Slezkine 1994):

It was resolved to help the non-Russian peoples:
 to develop and consolidate their Soviet statehood in forms appropriate to the national characteristics and way of life of these peoples;
 to develop and consolidate judicial, administrative, economic and governmental bodies operating in the native language and composed of local people who know the way of life and psychology of the local population;
 to develop the press, schools, theatre, clubs and cultural institutions in general in the native language;
 to establish and develop a wide network of general and technical-professional courses and schools in the native language. (КПСС 1970: 252) (*apud* Crisp 1989: 24)

Tal com es desprèn d'aquests principis, l'indigenisme volia representar una localització del socialisme. És a dir, una adaptació de la política soviètica a les llengües i als costums de les nacionalitats de la Unió que, durant el període tsarista, s'havien vist privades de drets col·lectius. D'aquesta manera, es pretenia que el socialisme penetrés com a garant de la llibertat dels pobles i com a marc únic per al desenvolupament de l'home lliure dins d'un món socialista (Leprêtre 2002). El procés indigenista era la via d'entrada de la doctrina de l'internacionalisme proletari, era una actuació local amb aspiracions globals.

Les mesures pràctiques que es van adoptar per tal de poder tirar endavant aquestes bases teòriques de localització van afectar molts àmbits. Un dels vessants més destacables en el tema que ens ocupa és precisament l'estudi científic de les llengües de l'URSS i el desplegament de totes les funcions de les llengües diferents del rus. Per primera vegada van fer-se estudis sistemàtics i rigorosos de fonètica i dialectologia de llengües que fins llavors amb prou feines havien estat documentades. L'objectiu d'aquests estudis era escollir la variant dialectal que havia de servir de base per dur a terme processos complexos i complets d'estandardització (Crisp 1989).

Quant als sistemes d'escriptura, moltes llengües àgrafes van adoptar-ne un de nou i moltes altres van canviar de sistema. Aquest últim és el cas de les llengües turqueses, escrites fins llavors en alfabet àrab. Totes les llengües turqueses de l'URSS, a més a més de les llengües paleosiberianes, finoúgriques i

caucàsiques van iniciar un procés d'adopció de l'alfabet llatí entre 1926 i 1936 (Koutaissoff 1951, Sebba 2006). La tolerància envers els nacionalismes de les minories, la creença en l'expansió immediata del comunisme arreu del món i la voluntat ferma de garantir l'èxit del procés indigenista van facilitar aquesta adopció (Lewis 1972).

Pel que fa als mitjans de comunicació, entre 1928 i 1938 el nombre de diaris no russos va passar de 205 en 47 llengües a 2.188 en 66 llengües (Slezkine 1994). Per il·lustrar-ho amb xifres relatives, hem de tirar més enrere i més endavant en el temps: el 1913, només el 10 % dels 859 diaris existents es publicaven en les llengües minoritàries, mentre que el 1940, amb deu vegades més diaris, les publicacions en les llengües de les nacionalitats arribaven ja al 25 % (Lewis 1972: 58).

3. LES NACIONALITATS A L'URSS

3.1 Antecedents i fonaments

Encara que no ho sigui pel seu contingut, la lluita del proletariat contra la burgesia és, en primer lloc i per la seva forma, una lluita nacional. (Marx i Engels 1848 [2015])

Amb aquesta i altres frases menys concises del Manifest Comunista de Marx i Engels com a punt de partida, la dicotomia que la lluita nacional i la de classe van generar en la teoria de la política comunista ha suscitat tota mena de posicions i ha produït una bibliografia ingent i diversa. En el cas de l'URSS, aquesta dialèctica va ocupar un espai central.

Què és el que preocupa especialment les minories nacionals?

Una minoria nacional no està insatisfeta per la manca d'unió nacional, sinó perquè no té el dret de parlar en la seva llengua [*rodnoi iazik*]. Deixeu que la faci servir i la insatisfacció li passarà sola. Una minoria nacional no està insatisfeta per la manca d'una unió artificial, sinó perquè no té escoles pròpies [*rodnie xkoli*]. Doneu-li escoles i la insatisfacció deixarà de tenir fonament. Una minoria nacional no està insatisfeta per la manca d'unió nacional, sinó perquè no té llibertat de pensament (llibertat religiosa), de moviments, etc. Doneu-li aquestes llibertats i deixarà d'estar insatisfeta. És per això que la igualtat de les nacions en totes les seves manifestacions (llengua, escoles, etc.) és un element imprescindible per solucionar la qüestió nacional. (Stalin 1946: 362 [1913], la traducció és nostra.)

A principi de novembre de 1917, en una de les primeres resolucions adoptades encara en plena sotragada revolucionària, el president del Soviet de Comissaris Populars (Vladímir Lenin) i el comissari popular d'Afers de les Nacionalitats (Ióssif Stalin) van signar la *Declaració de drets dels pobles de Rússia* (de Rússia, perquè l'URSS encara no s'havia constituït com a tal).

La declaració argumentava que el règim tsarista havia atiat i sistematitzat una política d'incitació a l'odi entre els diversos pobles de l'imperi i que, per tant, calia redreçar la situació de manera que es construís un marc de confiança i de

fraternitat entre totes les nacionalitats sorgides de la Rússia dels tsars. La declaració concretava aquestes intencions en quatre punts:

El Consell de Comissaris Populars ha decidit fonamentar les seves actuacions relatives a la qüestió de les nacionalitats de Rússia sobre els principis següents:

1. Igualtat i sobirania dels pobles de Rússia.
2. Dret dels pobles de Rússia a la lliure autodeterminació, inclosa la secessió i la creació d'un estat independent.
3. Abolició de tots els privilegis i restriccions de caire nacional i nacional-religiós.²
4. Lliure desenvolupament de les minories nacionals i dels grups etnogràfics que poblen el territori de Rússia.

(Lenin i Stalin 1917, la traducció és nostra)

La política de la primigènia Unió Soviètica en matèria de nacionalitats brollava tant d'aquesta declaració com de diversos escrits de Lenin i Stalin (Grenoble 2003, Kirkwood 1990a). El pilar fonamental del constructe polític que va bastir l'Estat soviètic a l'entorn d'aquestes nacionalitats era el principi d'igualtat que se cita en el primer dels quatre punts reproduïts més amunt. Aquest component, sobretot en el vessant lingüístic, va servir de base per al programa de desenvolupament nacional i cultural que l'URSS va desplegar durant la dècada de 1920 (Kreindler 1977: 86). El concepte de *nacionalitat* en el sentit soviètic, doncs, resulta bàsic per entendre diversos fenòmens de gran rellevància en matèria sociolingüística i, per tant, cal esclarir-lo.

3.2 Construcció del sistema de nacionalitats

L'Estat va bastir el sistema de les nacionalitats en l'estadi inicial de l'URSS, especialment durant la dècada de 1920 i a principi de la de 1930. Els objectius que perseguia aquest sistema eren molts i diversos, però els principals i més transcendents entenem que eren els següents: facilitar l'acostament i la comprensió del comunisme a tots els pobles de l'URSS (Lewis 1983: 313), demostrar l'efecte modernitzador del socialisme (Sabot 1995: 236), evitar els conflictes nacionals incipients que bullien a la Rússia tsarista (Crisp 1989: 24) i, per damunt de tot, emmarcar i legitimar un immens projecte de control, estratificació i classificació de la realitat i les representacions socials (Abramson 2001: 177).

L'Estat soviètic es va servir de tres instruments que havien de permetre-li articular aquest sistema: l'organització federal, el sistema de passaports interns i la dominació integral de la societat per part del PCUS (Zaslavsky 1982: 92). Per comprendre com es va sistematitzar aquest control, en veurem resumidament alguns aspectes.

² El cens de l'Imperi rus de 1897 vinculava directament la religió i la nacionalitat, de manera que totes dues categories s'inferien habitualment l'una de l'altra.

L'URSS no va néixer ni es va desenvolupar com a estat nació, sinó que es va organitzar a partir d'una sèrie d'entitats subestats que, al seu torn, sí que s'assentaven sobre una base nacional. Per mitjà de la superestructura composta d'aquestes entitats, l'Estat soviètic va fomentar el model de nacionalitat politicoterritorial, però va desplaçar-ne el pes a les unitats subestats. Així, doncs, la multinacionalitat de l'Estat soviètic no va ser conseqüència de la diversitat nacional que va heretar l'URSS, encara que aquest fet pugui semblar paradoxal, sinó que va resultar de la institucionalització que el mateix Govern central va desplegar com a via per articular la diversitat nacional i que va cristal·litzar en un federalisme d'arrel etnoterritorial. És a dir, l'URSS va promoure el model que vincula els fets nacionals amb territoris concrets, i va materialitzar-lo en els cinquanta-tres *objectes* autònoms que componien la Unió (Brubaker 1994). Això d'una banda.

D'altra banda, la construcció d'aquest nou Estat soviètic a partir de la reinterpretació de l'Imperi rus com a federació multinacional implicava la creació, el desenvolupament i la legitimació d'un sistema que permetés classificar els ciutadans i que, a més a més, ho fes d'una manera pretesament objectiva, rigorosa i incontestable. Aquest sistema de classificació va ser el de les anomenades *nacionalitats*, això és, les identitats nacionals. Amb això, l'URSS va fomentar també el model que lliga el fet nacional a una sèrie de trets personals etnoculturals (Arel 2002, Grenoble 2003, Hirsch 1997, Brubaker 1994).

Donant validesa simultàniament als dos models que permeten justificar l'existència d'un fet nacional (territorial i cultural) i institucionalitzant-los, la Unió Soviètica va fomentar una dualitat que acabaria atiant un seguit d'incongruències.

Així, per exemple, mentre que les unitats subestats i les nacionalitats personals es fonamentaven en unes mateixes categories que provenien de les llistes de nacionalitats que la Comissió per a l'Estudi de la Composició Tribal de l'URSS i els Països Limítrofs generava i revisava contínuament (Hirsch 1997: 258), es donava la circumstància que no tenien una relació biunívoca. És a dir, la nacionalitat personal s'heretava i era independent del lloc de naixement i/o residència, per la qual cosa el malaparellament entre les nacionalitats etnocultural i etnoterritorial era (i és) un fet molt habitual (Brubaker 1994: 55).

La construcció de la categoria de *nacionalitat* va requerir el treball profund d'un gran nombre d'etnògrafs, lingüistes i estadístics des de 1917 fins a 1939. En tots aquests anys i amb tres censos oficials pel mig, els especialistes van anar retallant la llista de nacionalitats reconegudes amb una clara intencionalitat política: l'aglutinament i la fusió de determinats grups i l'aïllament d'altres. Acabat el procés, les nacionalitats soviètiques ja no eren un *totum revolutum*, sinó un sistema perfectament estructurat (Hirsch 1997: 277). En tot aquest procés d'assignació nacional, la llengua hi va tenir un paper clau:

For the non-European parts of the Soviet Union, ethnographers established a list of official nationalities from a composite of ethnic traits, and language became the core marker retrospectively, *after* the state-sponsored standardization of dozens of languages following the first Soviet census. (Arel 2001: 104)

Com que la llengua va ser el principal criteri polític en la categorització nacional a l'URSS (Lewis 1972: 50-51), les fronteres administratives que es van traçar en els territoris de base nacional van ser en gran manera un reflex de les fronteres lingüístiques. L'empenta política al criteri lingüístic va fer que la llengua esdevingués el símbol per excel·lència de pertinença al grup i, alhora, l'instrument essencial per preservar-ne la integritat.

La llengua, o més aviat les llengües, doncs, van convertir-se en un dels punts centrals de la política de les nacionalitats i, per consegüent, van esdevenir també un dels eixos vertebradors en la construcció de la Unió Soviètica. La política lingüística de l'URSS, per tant, va funcionar com un braç més de la política de les nacionalitats: estaven estretament intricades i era impossible de plantejar-les per separat (Исаев 1979: 300-301, Grenoble 2003: 40).

By its very nature language is the quintessential symbol, the symbol par excellence. [...] [By] it becomes clearer why language is more likely than most symbols of ethnicity to become *the* symbol of ethnicity. Language is the recorder of paternity, the expresser of patrimony and the carrier of phenomenology. Any vehicle carrying such precious freight must come to be viewed as equally precious, as part of the freight, indeed, as precious in and of itself. (Fishman 1989: 32)

3.3 Implementació del sistema de nacionalitats

Alguns documents oficials recollien la nacionalitat dels ciutadans ja durant la segona meitat de la dècada de 1920 (Hirsch 1997: 258), però no va ser fins a l'any 1932 que l'URSS no va introduir l'obligatorietat del document d'identitat per als ciutadans majors de setze anys (l'anomenat *passport intern*). En aquest document, hi constava per primera vegada la nacionalitat de tots els ciutadans. En el procés d'obtenció d'aquests primers passaports, els ciutadans havien de declarar oralment la nacionalitat, que hi quedava pertinentment registrada (Zaslavsky 1982: 92).

Entre 1933 i 1935 es va estendre documentació a la immensa majoria de la població soviètica. D'ençà d'aquell moment, la nacionalitat que havia quedat registrada en el passaport va esdevenir per a tothom una característica intrínseca, immutable i, el que és encara més sorprenent, hereditària. Només podien escollir la nacionalitat els fills de matrimonis mixtos que, generalment, escollien la de la mare. En el cas de matrimonis mixtos en què un dels membres era de nacionalitat russa, la prevalença de la tria d'aquesta era clara (Zaslavsky 1982: 93).

El sistema de passaports interns va convertir-se en l'expressió legal i burocràtica de la identitat nacional des del punt de vista etnocultural. Per bé que els etnògrafs soviètics eren plenament conscients que:

La filiació ètnica o nacional, a diferència del sexe o de l'edat, no és una categoria biològica, sinó social; no queda determinada en néixer, sinó que es forja en el transcurs de la socialització de l'individu, de la seva orientació social; en aquest cas, en el transcurs d'una tria ètnica conscient. A diferència dels paràmetres definits biològicament, que no depenen de l'individu, [...] la filiació ètnica (o orientació nacional) pot variar al llarg de la vida. (Козлов 1982: 297, la traducció és nostra)

La nacionalitat (com a expressió d'aquesta filiació ètnica o nacional, com diu Kozlov) va quedar fossilitzada. Era (i és, perquè els efectes que va tenir encara perviuen) un reflex pervers de la realitat, l'expressió immutable d'una categoria que, si entenem que pot variar al llarg de la vida d'un individu, no podem admetre de cap manera que pugui heretar-se *ad aeternum*.

En l'espace de plus d'un siècle, la classification des nationalités a progressivement dérivé d'un processus d'identification, mû par des préoccupations d'ordre ethnologique conduisant à toujours plus de distinctions, vers une fixation institutionnelle des catégories nationales répondant à une logique administrative. (Blum i Gousseff 1997: 62)

La categoria de nacionalitat perpetua l'autoidentificació d'un ciutadà de la dècada de 1930 en els seus descendents. Això ha provocat i provoca situacions que són el paroxisme de l'absurd, com per exemple el fet que es comptin com a ucraïnesos ciutadans de la República del Kazakhstan que fa quatre generacions que són al país, que en fa tres que han abandonat la llengua ucraïnesa en favor del rus i que segueixen els usos i costums russos i/o kazakhs. O bé fills de matrimonis mixtos que, en un moment donat de la seva vida, preferirien haver triat la nacionalitat de l'altre progenitor i, no només no podran fer-ho, sinó que fins i tot potser hauran de transmetre una nacionalitat no desitjada als fills (Козлов 1982: 298, Zaslavsky 1982: 93).

Casos com aquests, tan hipotètics com probables, posen de manifest que la nacionalitat soviètica, des del punt de vista de la identitat cultural i nacional, va esdevenir ben aviat una pura entelèquia. Una entelèquia primordialista que ha impedit l'aparició d'identitats cíviques complexes i mutables en tot l'espai postsoviètic. Mentre que, d'una banda, la idea de nacionalitat funcionava com a sistema interioritzat de disciplina social, d'altra banda era el material amb què els ciutadans van aprendre a reimaginar la pròpia subjectivitat (Abramson 2001: 181-182).

3.4 Ecllosió, acostament i fusió (расцвет, сближение, слияние)

El desplegament del programa de les nacionalitats estava dissenyat en tres fases ben definides. Les dues primeres tenien un objectiu a curt termini, entès com un pas necessari cap a la fi última: la fusió de totes les nacions en un sol poble proletari (Grant 1989, Алпатов 2000, Козлов 1982).

La primera fase d'aquest procés rep en rus el nom de *расцвет* (*rastsvet*, 'floriment, prosperitat, auge, eclosió').³ Aquest període tenia l'objectiu d'igualar per la banda alta totes les nacionalitats de l'URSS, és a dir, facilitar a totes les nacionalitats de l'Estat els elements propis d'una societat desenvolupada i moderna, a imatge i semblança de la russa, per descomptat. De fet, aquest propòsit no deixava de ser l'expressió executiva del primer punt de la declaració de Lenin i Stalin que hem citat més amunt i que recordem que establia: «Igualtat i sobirania dels pobles de Rússia» (Lenin i Stalin 1917).

Aquesta implementació tenia conseqüències en matèria lingüística i cultural, però també en l'àmbit polític i administratiu. Així, doncs, durant els anys d'eclosió, la majoria de les nacionalitats van poder dotar-se de:

- Una estructura politicoadministrativa pròpia que podia tenir diverses formes.⁴
- Les estructures pròpies de tota entitat autònoma: escoles, mitjans de comunicació, institucions culturals, etc.
- Una llengua literària estandarditzada (*codificada*, en vocabulari soviètic).⁵

Evidentment, l'existència de tots aquests elements va propiciar el sorgiment d'elits culturals i polítiques al si de totes les nacionalitats. Unes nacionalitats que, ara sí, es trobaven ben arrelades al territori assignat (Grant 1989, Алпатов 2000, Козлов 1982).

Un cop igualades les diverses *societats*, per dir-ho llis, havia de començar el procés d'*acostament* (сближение, *sbljénie*). El Govern de l'URSS entenia que com més semblants fossin dos fets nacionals en les seves diverses expressions, més fàcilment podrien trobar espais comuns i de contacte que en facilitin un acostament real. Aquest acostament tenia l'objectiu de fomentar la fraternitat entre les nacionalitats.

Ja amb les realitats nacionals igualades i agermanades, l'URSS preveia assolir el darrer estadi del programa: la fusió (слияние, *sliànie*). No cal dir que la fusió de tots els pobles (totes les nacionalitats) de l'URSS s'esperava que tingués lloc per mitjà de la llengua russa. Això, de fet, és el que va promoure el Govern soviètic sobretot a partir de la dècada de 1950, quan es va començar a gestar la identitat d'un *homo sovieticus* que, com a mínim, havia de parlar rus. Veiem, doncs, que en definitiva això de la *fusió* era un eufemisme per *substitució lingüística* (Grant 1989, Lewis 1972, Lewis 1983).

³ Sembla que el nom surt de la frase «расцвет языков под сталинским солнцем», «el floriment de les llengües sota el sol de Stalin». Ho diu Alpàtov (Алпатов 2000), però no en cita la font.

⁴ Per ordre jeràrquic, de més a menys potents: república socialista soviètica, república socialista soviètica autònoma, districte autònom (*óblast*) o territori autònom (*okrug*).

⁵ Això, en molts casos, va suposar en primer lloc la introducció d'una escriptura, un canvi d'alfabet o bé una reforma ortogràfica.

La integració econòmica dels pobles soviètics i la difusió entre ells de la ideologia de l'internacionalisme n'han afavorit l'acostament ètnic. El procés, però, ha tingut lloc amb una lentitud notable i amb alguna especificitat, atès que el desenvolupament cultural i lingüístic de les nacions soviètiques, a diferència del desenvolupament social i econòmic, no s'ha vist condicionat tant per exigències de caire estatal com per les pròpies de cada nació i, en part (pel que fa a la llengua, per exemple), s'han pogut constrènyer a les comunitats ètniques (nacionals). Els processos d'integració en aquest sentit han quedat determinats per la difusió cada vegada més gran del rus com a llengua de comunicació entre les nacionalitats, per l'anivellament de molts elements de la cultura material, etc. (Козлов 1982: 299-300)

Sigui com sigui, el programa de tres passos només va funcionar parcialment. Una de les paradoxes més tangibles del règim soviètic és que, si bé era un sistema que privilegiava el socialisme internacional per sobre de totes les altres expressions d'identitat nacional o subnacional, si més no en teoria, a la pràctica va servir d'incubadora de noves nacionalitats (Brubaker 1994, Abramson 2001).

3.5 La russificació

La política desplegada en l'etapa indigenista, però, va fer un gir sobtat (de la mateixa manera que el va fer la política econòmica, en abandonar la NEP —nova política econòmica— per entrar en els cruentos plans quinquennals estalinistes).

Unpopular and unpalatable as the prospect of assimilation must appear to the Soviet nationalities, the new Program did not avoid making reference to it. The burial of nationalities comes, of course, as an anticlimax after the solemn pledges of continued ethnic growth and persistent flourishing of national cultures. (Low 1963: 11)

Com a manifestació de la tensió permanent entre forces centrípetes i centrífugues que va regir la política lingüística i nacional soviètica, a la segona meitat de la dècada de 1930, Stalin va emprendre una purga per depurar les elits polítiques i culturals de les diverses nacionalitats que ell mateix havia contribuït a potenciar per mitjà de les polítiques indigenistes. L'argument esgrimit va ser que aquestes elits havien anat més enllà del que era sovièticament acceptable en el desenvolupament de les polítiques d'arrelament, de manera que havien traspassat la línia del *xovinisme* i havien assolit un inacceptable *nacionalisme burgès* (Low 1963, Lewis 1972, Kirkwood 1990b, Williams 2015). Aquest gir centripet va adoptar diverses formes.

As a more centralist ideology of the state developed, the authorities recognised that the simultaneous modernisation of more than a hundred individual peoples was no longer a desirable goal, the official line of consolidation around the Russian people began to be prominent, and it was realised that in many ways the best means of achieving this was through L[anguage] P[lanning]. (Crisp 1989: 40)

El 1937, el Comitè dels Alfabetes, amb el suport del Comissariat d' Afers de les Nacionalitats, va decidir que totes les llengües del territori de la Unió Soviètica havien d'escriure's en alfabet ciríl·lic (Lewis 1972: 169, Sebba 2006: 103).

Diversos factors van contribuir a aquesta decisió. Probablement, l'adopció de l'alfabet llatí a Turquia el 1928 i la por d'una revifalla dels moviments panturquistes que havien proliferat fins al 1923 (Laitin *et al.* 1992: 144-149) van tenir-hi un pes específic. De la mateixa manera, la mesura també buscava afavorir el procés d'*acostament* i *fusió* de les nacionalitats (vegeu el punt anterior) per mitjà de l'apropament de l'escriptura de les llengües a la grafia ciríl·lica tradicional del rus (Lewis 1972: 169).

Entre 1937 i 1939, l'alfabet ciríl·lic va substituir el llatí en tots els estàndards que s'havien creat i codificat durant els anys vint (Slezkine 1994: 443). Mai, però, no es va fer pública una campanya clara de ciril·lització. El Govern soviètic afirmava que les llengües nacionals havien abraçat el ciríl·lic *motu proprio*, d'una manera espontània i democràtica, però mai no s'han adduït documents que ho demostrin (Crisp 1989: 33, Koutaissoff 1951: 124). L'objectiu de la ciril·lització era clar, tal com va expressar el 1952 el turcòleg Baskàkov després de veure'n els efectes (citats per Sengupta 2003: 146):

The adoption of the Russian script by most of the languages has not only contributed to their development, but has been of notable assistance to the various nationalities of the Soviet Union in their successful mastery of the Russian language and in the assimilation of Russian culture. It has in fact provided them with a uniform basis on which to acquire literacy both in their native tongue and in Russian.

Així, doncs, la ciril·lització va constituir una part notable en l'inici del procés de russificació de les minories. Per tant, ens trobem davant d'un plantejament contradictori, un dels molts que al·ludeix: mentre d'una banda es fomentava l'ensenyament i la premsa en totes les llengües de les nacionalitats soviètiques amb l'objectiu de fer arribar el comunisme i facilitar el camí cap a la llibertat dels pobles de l'URSS dins d'un món socialista, d'altra banda se'n ciril·litzava l'escriptura a fi de facilitar una russificació incipient (Leprêtre 2002, Lewis 1972: 60-61).

Alhora, es va aprofitar l'oportunitat que donava l'estandardització de les llengües de les nacionalitats minoritàries per fer-hi incorporacions lèxiques. Totes les llengües havien de disposar d'una terminologia completa per als nous temps i es va optar per fomentar els sistemes interns de producció de neologismes i per afavorir la incorporació de calcs i préstecs, en gran mesura del rus (Koutaissoff 1951: 124-127, Lewis 1972: 172-174): «Not less than a half of all entries in a modern Soviet national language-dictionary consists of Russian borrowings and calques» (Moskovich 1989: 88). A les llengües turqueses, el procés va anar acompanyat per una eliminació sistemàtica de préstecs moderns del persa i de l'àrab, que eren substituïts per opcions d'origen rus (Crisp 1989:

34). Així, doncs, veiem com la russificació soviètica va tenir un component invasiu en diversos vessants de les llengües minoritàries:

While tsarist russification may have been more blatantly aimed at people, Soviet russification was more pervasive: it was no longer just people who were russified but also languages, their lexicons, grammars, and orthographies, and even territories, russified as a result of state-sponsored migration. (Pavlenko 2008: 281)

Aneta Pavlenko fa menció dels moviments forçosos de població com a mitjà russificador. A banda de qüestions polítiques i geoestratègiques, sembla clar que un dels objectius que perseguia el Govern central soviètic amb les deportacions massives era també la redistribució de la població russòfona, és a dir, la població que tenia el rus com a llengua inicial, pel vast territori de l'URSS.

Furthermore, measures (such as forced migrations) were undertaken that resulted in changing population demographics, having a direct impact on what is a central issue here: the very nature of the Soviet population. (Grenoble 2003: VII)

Després de les migracions i deportacions, moltes de les *nacionalitats* es van trobar desplaçades i immerses en entorns lingüístics que no els eren propis. De la mateixa manera, la població russòfona a les repúbliques de les diverses nacionalitats va augmentar notablement. El colonialisme d'assentaments sembla que és el més efectiu en matèria d'assimilació nacional i substitució lingüística, si el contraposem als altres models colonials, és a dir, el comercial i el d'explotació (Mufwene 2002).

What planning, economic development, colonization of the border regions and intermingling of the nationalities of the U.S.S.R. is bound to lead to is an increasing assimilation — assimilation especially to the largest, the Russian nationality. (Low 1963: 8)

El març de 1938, és a dir, gairebé de manera simultània amb l'expansió de l'alfabet ciríl·lic, el Govern de l'URSS va introduir l'obligatorietat de l'ensenyament de la llengua russa a totes les escoles, en un gest que s'interpreta com una evidència de la voluntat de russificació (Crisp 1989: 29). La posició de força que prenia el rus era proporcional a la minva en l'ensenyament de les altres llengües. Per exemple, si al Daguestan de l'any 1928 hi havia sistemes escolars en dotze de les llengües indígenes, a final de la dècada de 1940 ja només n'hi havia mitja dotzena (Lewis 1972: 71-73).

L'ensenyament del rus va anar en augment en tots els nivells de l'educació. A partir del curs 1958-1959, totes les escoles van començar a impartir classes de llengua russa des de primària, encara que no tinguessin oficialment el rus com a llengua vehicular, i a generalitzar l'ús del rus per impartir diverses matèries d'ensenyament. Així, per exemple, les escoles de Carèlia van passar íntegrament al rus ja al curs 1958-1959, mentre que les escoles txuvaixes no van fer el canvi complet fins al curs 1962-1963. Les repúbliques van reaccionar de maneres molt diverses davant la nova Llei d'educació. El rus s'impartia en totes les escoles de

la Unió, mentre que les llengües nacionals anaven reduint la seva presència a les escoles russes de tot el territori (Bilinsky 1962, Kreindler 1989). El fet és que la llengua russa es va instal·lar a tots els nivells educatius de les escoles de la Unió.

En un pas definitiu en la fase de *fusió* de les diverses nacionalitats, la Llei d'ensenyament de 1958 va permetre que els alumnes de les escoles *nacionals* (és a dir, les que no tenien el rus com a llengua vehicular) poguessin matricular-se en escoles amb el rus com a llengua vehicular. A més a més, la Llei convertia l'aprenentatge de les llengües titulars de les repúbliques en optatiu per als alumnes russos. Les llengües de territoris autònoms que no eren repúbliques no eren ni tan sols matèria optativa, encara que fossin llengües amb molts parlants, com el tàtar, el baixkir o el txuvaix (Lipset 1967: 188). Això va provocar que, de mica en mica, els russos deixessin d'aprendre ni tan sols els rudiments de les altres llengües nacionals, mentre que els membres de les altres nacionalitats havien d'estudiar rus en tots els estadis de l'educació obligatòria i n'havien d'assolir un nivell nadiu si tenien intenció d'accedir a l'educació superior (Lewis 1972: 165, Kreindler 1985: 353-355, Slezkine 1994: 449).

Amb tots aquests canvis en matèria educativa, les escoles nacionals van adoptar un model bilingüe amb manteniment de la llengua pròpia que tendia a l'assimilacionisme, mentre que les escoles russes van seguir un model *mainstream* amb ensenyament de llengua estrangera que tendia al monolingüisme (segons el model de Baker, 2001: 192 i s.)

La República Socialista Federativa Soviètica de Rússia (RSFSR) incloïa, al seu torn, territoris amb diversos graus d'autonomia que comptaven amb importants bosses de població de diverses *nacionalitats*. A l'últim cens oficial realitzat a l'URSS (1989), la RSFSR tenia un 83 % de població russa (120 milions d'individus), mentre que les minories anaven des dels 5,5 milions de tàtars (gairebé un 4 % de la població total de la federació) fins als 85 censats que van declarar l'orok com a llengua nativa (*rodnoi iazik*). Es lamenta Yaroslav Bilinsky (1962: 148) que no tenia accés a les dades de les repúbliques autònomes i els territoris autònoms de la RSFSR i que, per tant, no va poder tenir-les en compte en el seu estudi.

El que potser resulta més interessant de la RSFSR és que, en rus, es diu *Rossískaiia* (русси́ская). Aquest adjectiu vol dir 'rus', però en referència geogràfica a Rússia (*Россия, Rossia*). L'adjectiu que fa referència a la nacionalitat i la llengua russes és *russki* (русски́й). Així, doncs, resulta que els russos no tenien república epònima. No eren nació titular enlloc. Aquest fet, que pot semblar anecdòtic, no ho és en absolut i és en bona part l'esca de molts conflictes de l'espai postsoviètic, on la població russa s'ha trobat sense un territori de referència.

4. PER CONCLOURE

Hem vist que la PPL soviètiques van passar per fases molt divergents, fases que van acabar determinant el malaparellament i la inferència automàtica entre

llengua i *nacionalitat*. Amb el procés russificador, una gran part de la població soviètica va ser relingüïficada en llengua russa però no va reetnificar-se, sinó que va mantenir una identitat etnocultural vinculada per sempre a la seva *nacionalitat*. Una *nacionalitat* que hem descrit com a heretada i immutable però que, al capdavall, massa vegades es vehicula en manifestacions molt tímides, poc visibles i que sovint se circumscriuen a la mera folklorització.

El més destacable d'aquest vincle d'identitat amb *nacionalitat* és que la dissonància entre les identitats etnoterritorial i etnocultural perviu encara avui, tant a Rússia com a la resta d'estats postsoviètics. La identitat etnocultural continua heretant-se i es manté inalterada al llarg de generacions, la qual cosa entorpeix la negociació personal (i grupal) d'identitats complexes de base cívica. És especialment remarcable el fet que la llengua que va associada a la *nacionalitat* es manté com a element identificador de la identitat etnocultural, més enllà de la competència que se'n tingui (habitualment nul·la o molt baixa) i dels usos que se'n faci (generalment molt reduïts o inexistents).

La impossibilitat de negociar una identitat personal (i grupal, i fins i tot lingüística) deslligada de l'establerta per mitjà de la *nacionalitat* soviètica i el fet que aquesta incorpori una llengua determinada com a marcador d'identificació provoca, consegüentment, xocs i tensions en l'aplicació dels principis històric, personal i territorial en les PPL dels diversos estats sorgits de la desintegració de l'URSS. La PPL de l'URSS, doncs, sembla que és l'origen del marc identitari immutable que perviu en els estats postsoviètics i que en complica la gestió sociolingüística.

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMSON, D. (2001), «Identity counts: the Soviet legacy and the census in Uzbekistan», a *Census and Identity*, Kertzer, D. I. i Arel, D. (eds.), Cambridge University Press, 176-201.
- APPEL, R. I MUYSKEN, P. (1987), *Language contact and bilingualism*, London, Arnold.
- AREL, D. (2002), «Interpreting "Nationality" and "Language" in the 2001 Ukrainian Census», *Post-Soviet Affairs*, 18(3), 213-249.
- AREL, D. (2001), «Language categories in censuses», a *Census and Identity*, Kertzer, D. I. i Arel, D. (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 92-120.
- BAKER, C. (2001), *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Clevedon [etc.], Multilingual Matters Limited.
- BILINSKY, Y. (1962), «The Soviet Education Laws of 1958-9 and Soviet Nationality Policy», *Soviet Studies*, 14(2), 138-157.
- BLUM, A. I GOUSSEFF, C. (1997), «Nationalité, groupes ethniques, peuples: la représentation des nationalités en Russie», a *Anciennes et nouvelles minorités*, Rallu, J.-L., Courbage, Y., i Piché, V. (eds.), Montrouge [etc.], John Libbey, 49-72.
- BOIX-FUSTER, E. I VILA I MORENO, F. X. (1998), *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.

- BRUBAKER, R. (1994), «Nationhood and the national question in the Soviet Union and post-Soviet Eurasia: An institutionalist account», *Theory and Society*, 23(1), 47-78.
- CRISP, S. (1989), «Soviet Language Planning: 1917-53», a *Language Planning in the Soviet Union*, Kirkwood, M. (ed.), 23-45.
- FASOLD, R. W. (1984), *The Sociolinguistics of society*, Oxford [etc.], Basil Blackwell.
- FISHMAN, J. A. (1989), *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*, Clevedon [etc.], Multilingual Matters.
- GLUSCHECHKO, I. (2015), «Советский просветительский проект: ликвидация неграмотности среди взрослых в 1920-1930-е годы (Soviet Enlightenment Project: Eradication of Illiteracy among Adults in the 1920s-1930s)», *Вопросы Образования / Educational Studies*, 3, 246-282. Disponible a: <<http://vo.hse.ru/en/2015--3/160490735.html>>.
- GRANT, N. (1989), «Mechanisms: Policy Formation and Implementation», a *Language Planning in the Soviet Union*, Kirkwood, M. (ed.), Londres, Palgrave Macmillan UK, 64-84.
- GRENOBLE, L. A., (2003), *Language policy in the Soviet Union*, New York [etc.], Kluwer Academic Publishers.
- HAUGEN, E. (1971), «Instrumentalism in language planning», a *Can Language be Planned?: Sociolinguistic Theory for Developing Nations*, Rubin J. i Jernudd B. (eds.), Honolulu, University of Hawaii Press, 281-292.
- HIRSCH, F. (1997), «The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category Nationality in the 1926, 1937, and 1939 Censuses», *Slavic Review*, 56(2), 251-278.
- INTERNACIONAL SOCIALISTA (1896), «Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen sozialistischen arbeiter- und Gewerkschafts-kongresses zu London, vom 27. Juli bis 1. August 1896», Berlin, Expedition der Buchhandlung Vorwärts (T. Glocke). Disponible a: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154604/1798649_a.pdf?sequence=1>.
- KIRKWOOD, M. (1990a), «Language Planning: Some Methodological Preliminaries», a *Language Planning in the Soviet Union*, Kirkwood, M. (ed.), Londres, Palgrave Macmillan UK, 1-22.
- KIRKWOOD, M. (ed.) (1990b), *Language Planning in the Soviet Union*, London, Palgrave Macmillan UK.
- KOUTAISOFF, E. (1951), «Literacy and the Place of Russian in the Non-Slav Republics of the USSR», *Soviet Studies*, 3(2), 113-130.
- KREINDLER, I. T. (1977), «A Neglected Source of Lenin's Nationality Policy», *Slavic Review*, 36(1), 86-100.
- KREINDLER, I. T. (1985), *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future*, Berlin [etc.], Mouton de Gruyter.
- KREINDLER, I. T. (1989), «Soviet Language Planning since 1953», a *Language Planning in the Soviet Union*, Kirkwood, M. (ed.), Londres, Palgrave Macmillan UK, 46-63.
- LAITIN, D. D., PETERSEN, R. I SLOCUM, J. W. (1992), «Language and the State: Russia and the Soviet Union in Comparative Perspective», a *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the US*, Motyl, J. (ed.), Nova York, Columbia University Press, 129-168.
- LEPRÊTRE, M. (2002), «Política lingüística a la Federació Russa: diversitat lingüística i identitat nacional», *Noves SL. Revista de Sociolingüística*, 1-10. Disponible a:

- <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02primavera/internacional/marc1_8.htm>.
- LEWIS, E. G. (1983), «Implementation of Language Planning in the Soviet Union», a *Progress in Language Planning*, Cobarrubias, J. i Fishman, J. A. (eds.), Berlin [etc.], Mouton, 309-326.
- LEWIS, E. G. (1971), «Migration and Language in the USSR», *The International Migration Review*, 5(2), 147-179.
- LEWIS, E. G. (1972), *Multilingualism in the Soviet Union: aspects of language policy and its implementation*, The Hague [etc.], Mouton.
- LIPSET, H. (1967), «The Status of National Minority Languages in Soviet Education», *Soviet Studies*, 19(2), 181-189.
- LOW, A. D. (1963), «Soviet Nationality Policy and the New Program of the Communist Party of the Soviet Union», *Russian Review*, 22(1), 3-29.
- MARX, K. I ENGELS, F. (2015), *Manifest del Partit Comunista 1848*, Barcelona, Tigre de Paper Edicions.
- MOSKOVICH, W. (1989), «Planned Language Change in Russian since 1971», a *Language Planning in the Soviet Union*, Kirkwood, M. (ed.), Londres, Palgrave Macmillan UK, 85-99.
- MUFWENE, S. S. (2002), «Colonisation, globalisation, and the future of languages in the twenty-first century», *International Journal on Multicultural Societies*, 4(2), 1-48.
- PAVLENKO, A. (2008), «Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory», *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4), 275-314.
- SABOL, S. (1995), «The Creation of Soviet Central Asia: The 1924 National Delimitation», *Central Asian Survey*, 14(2), 225-241.
- SEBBA, M. (2006), «Ideology and alphabets in the former USSR», *Language Problems and Language Planning*, 30(2), 99-125.
- SENGUPTA, A. (2003), *The Formation of the Uzbek Nation-state: A Study in Transition*, Lanham, Lexington Books.
- SLEZKINE, Y. (1994), «The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism», *Slavic Review*, 53(2), 414-452.
- TAULI, V. (1968), *Introduction to a theory of language planning*, Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- WILLIAMS, B. G. (2015), *The Crimean Tatars: from Soviet genocide to Putin's conquest*, London, Hurst.
- ZASLAVSKY, V. (1982a), «The Ethnic Question in the USSR», a *The Neo-Stalinist State*, Zaslavsky, V. (ed.), Brighton, The Harvester Press, 91-129.
- ZASLAVSKY, V. (1982b), *The Neo-Stalinist State: Class, Ethnicity, and Consensus in Soviet Society*, Brighton, Harvester Press.
- АЛПАТОВ, В. М. [ALPÀTOV, V. M.] (2000), *150 языков и политика. 1917-2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства*, Москва, Крафт+ИВ РАН.
- ИСАЕВ, М. И. [ISSÀIEV, M. I.] (1979), *Языковое строительство в СССР (Процессы создания письменностей народов СССР)*, Москва, Наука.
- КОЗЛОВ, В. И. [KOZLOV, V. I.] (1982), *Национальности СССР: Этнодемографический обзор*, Москва, Финансы и статистика.

- КПСС (1970), *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференции и пленумов ЦК 8ое* изд, Москва, Ин-т Марксизма-Ленинизма при ЦК КПСС.
- ЛЕНИН, В. И. [LENIN, V. I.] & СТАЛИН, И. В. [STALIN, I. V.] (1957), «Декларация прав народов России [Declaració de drets dels pobles de Rússia]», а *Декреты Советской власти [Decrets del poder soviètic]*, Москоу, Государственное издательство политической литературы, 39-41. Disponible a: <<http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/peoples.htm>>.
- СТАЛИН, И. В. [STALIN, I. V.] (1946), «Национальный вопрос в России [La qüestió nacional a Rússia]», а Сталин И.В. *Сочинения*. – Т. 2. – М.: ОГИЗ; Государственное издательство политической литературы, 359-367. Disponible a: <http://grachev62.narod.ru/stalin/t2/t2_48.htm#r7>.